

ТАҚРИЗИ

мукарризи расмӣ ба рисолаи номзадии Қурбонхонова Нуричаҳон
Мирасановна дар мавзӯи “Манбаъҳои асотирий ва маросимий дар фолклори
Бадаҳшон (дар мисоли архетипҳои парандагон ва ҳайвонот)” барои
дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯи ихтисоси
10.01.09 – Фолклоршиносӣ

Зиндагии инсон аз замонҳои бостон ба хусус баъди соҳиби нутқ шуданаш, ки таҳминан 35-50 ҳазор сол аст (ниг.: Старостин С.А. У человечества был единый прайзык (Беседа Г. Зеленко с С. Старостиным) // Знание – сила. М., 2003, № 8.) ба устура пайваст аст. Ин устураҳоро мардум аз он замонҳои бостон то имрӯз дар ҳар маврид баён менамоянд ва ё дар раванди маросимҳо ва расму оинҳо амалан ичро мекунанд. Ба ин сабаб беш аз сад сол аст, ки илми устурашиносӣ (мифология) ба вучуд омада, устура таваҷҷуҳи пажӯҳандагони риштаҳои гуногуни улуми иҷтимоӣ ва сиёсиро ҷалб намудааст.

Як навъи ин устураҳо ҳамчун матни гуфторӣ ё қуҳанулгу вирди забони мардум аст, ки ин матнҳо ва таъбирҳоро дар таи ду садсолаи охир фолклоршиносон, мардумшиносон ва забоншиносон гирдоварӣ ва таҳқиқ менамоянд. Диссертатсияи Қурбонхонова Нуричаҳон Мирасановна “Манбаъҳои асотирий ва маросимий дар фолклори Бадаҳшон (дар мисоли архетипҳои парандагон ва ҳайвонот)” ба ҳамин масъала баҳшида шудааст. Ӯ ба таври дақиқтар дар асоси устураҳои вобаста ба парандагон ва ҳайвонҳо, ки дар байни мардуми Бадаҳшон аз замонҳои бостон то имрӯз ба мушоҳид мерасад, кори таҳкики худро ба анҷом мерасонад.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, феҳристи адабиёт ва феҳристи интишороти муаллиф иборат аст. Барои нишон додани мақсади аслии масъалаҳои пажӯҳиши, муаллиф пеш аз ҳама дар муқаддимаи кораш роҷеъ ба аҳамият, дараҷаи таҳқиқ, равиши таҳкики кори хеш ёдовар шуда, баъдан ба таври муҳтасар оид ба масъалаҳои

умумии кори худ ибрози назар намудааст. У дар тавсифи умумии таҳқиқоти хеш дар хусуси ҳадаф, вазифаҳо, масъалаҳо, обеъкт, предмет, мавзӯъ, равиш, соҳа, марҳалаҳои таҳқиқ, сарчашмаҳо, натиҷаҳо, навгонӣ, аҳамияти назарӣ ва амалий, саҳми шахсии худ, чопи натиҷаҳои кори хеш сухан гуфта, хонандаро бо корҳои анҷомдодааш ошно месозад.

Сипас Н. Қурбонхонова дар боби аввали диссертатсияи хеш, ки “Сабабҳо ва заминаҳои пайдоиши устураэҷодҳо доир ба ҳайвонот дар осори шифоҳӣ” ном дорад, дар се фасл, фасли аввал “Баҳси шарҳи истилоҳи “устура” дар фолклоршиносӣ ва адабиётшиносӣ”, фасли дуюм “Пайдоиши устураэҷодҳо дар бораи ҳайвоноту парандагон” бо истифода аз адабиёти илмии мавҷуд назари худро баён менамояд. Үнвони фасли сеюми боби аввал “Парастиши ҳайвонот ва инъикоси онҳо дар нақлҳо ва ривоятҳои асотирий дар миёни мардуми Бадаҳшон” ном дошта, аз ду зерфасл иборат аст. Аввал “Мавқеи устураэҷодҳои бостонӣ доир ба ҷонварони некхосият дар миёни сокинони Бадаҳшон” ва байд “Бозтоби хислатҳои бадӣ дар осори шифоҳии мардуми Бадаҳшон”.

Муаллиф дар боби аввал ба таври муфассал дар бораи истилоҳи устура, пажӯҳишҳо бо такя ба лугатномаҳо ва сарчашмаҳои дохирию ҳориҷӣ сухан рондааст. Барои тасдиқи фикраш аз асарҳои илмии пажӯҳандагон Ю.И.Юдин, Б. Малиновский, В.Я.Пропп, Ҳ.Шарифзода, Ф.Х.Кессиди, А. Раҳмонзода, Ҳ. Отаконова, Д.Обидов, Д. Раҳимов ва дигарон иқтибосҳо оварда, дар мавридҳои лозим бо онҳо баҳс намудааст. Ба ин восита андешаҳои илмии худро оид ба масъалаҳои диссертатсия иброз доштааст. Баъдан, Н. Қурбонхонова дар идомаи ҳамин боб дар фасли дигари кораш оид ба пайдойши устураэҷодҳо дар бораи ҳайвоноту парандагон ақидаашро баён намуда, дар асоси омухтаҳояш аз ҷумла гуфтааст: “Бовар ва эътиқод нисбат ба ҳайвоноту парандагон ақидаи тотемистиро ба вучуд оварда, дар устураҳо ва ривоятҳои асотирий бештар акс ёфтанд. Ақидаҳои тотемистӣ замоне пайдо шудаанд, ки нахустинсон ба табиат ва ҷинсу ашё вобастагӣ дошт...

Аз ин рӯ, бинишҳое, дар зеҳни одамҳо пайдо шудаанд, ки ҷанбаи эътиқодӣ доштанд ва онҳоро дар доираи қобилияти зеҳниву эҷодиашон тасаввур ва нақл карда, дар ҷараёни гузашти замон ба устура, афсона ва ривояту нақл табдил меёфтанд” (с. 24).

Дар асоси ин гуфтаи боло, муаллиф аз устурашиносон В.М.Пивоев, А.Раҳмонзода иқтибос оварда, андешаи назарии худро тақвият медиҳад. Зимнан дар фасли сеюми боби аввал ба асли масъалаи таҳқиқ пардохта, аз ривоятҳои асотирии мардуми Бадаҳшон мисолҳо оварда, дар асоси намунаҳои устураҳои сарчашмаҳои қадим ба баррасии масъала пардохтааст. Дар ин ҷо аз устураҳои вобаста ба митро, асп, ғов, ҳар, гӯсфанд ва гайра ёдовар шуда, ба таври муқоисавӣ ва типологӣ дар асоси маводи устураҳои ҳалқҳои рус, турк, чопон ва мардуми Бадаҳшон назари худро баён намудааст. Ҳуб аст, ки муаллиф ақидаҳои илмии худро дар асоси мисолҳои насрӣ ва назмии дар байни мардуми Бадаҳшон маъмул, бо ишора ба қитобҳои мазҳабӣ, адабиёти классикӣ ва бо муқоиса бо ҳалқҳои дигар баён мекунад. Андешаҳои хешро дар асоси баҳси илмӣ бо олимон В.А.Часникова, М.Мирбобоев, Ҳ.Муродов, Б.А.Калоев, М.М.Ковалевский, Т.Пӯлодӣ, Н.Шакармамадов, А.С.Токарев, В.А.Бурнаков, М.С.Андреев, Ю.А.Рапопорт ва дигарон тасдиқ менамояд. Дар идомаи ҳамин боб ба таҳқиқ ва бозтоби хислатҳои бадӣ ва зишт дар устураҳо мепардозад (ниг.: с. 26-96).

Боби дуюм диссертатсия “Тасвири суратмисолҳои асотирӣ дар осори шифоҳии мардуми Бадаҳшон (дар мисоли парандагон)” унвон дошта, аз ду фасл иборат аст. Муаллиф дар фасли аввал – “Ба сифати тамсил бозтоб шудани парандагон”, фасли дуюм “Тасвири сифатҳои зишт дар осори шифоҳии мардуми Бадаҳшон” ба ду нукта таваҷҷӯҳ намудааст. Аввал ҳамчун тамсил дар қадом мавридҳо омадани парандагонро дар байни мардум таҳқиқ намудааст ва баъдан тасвири сифатҳои зиштро дар мисоли устураҳои осори фолклори мардуми Бадаҳшон аз назар гузаронидааст. Ҳуб аст, ки диссертант фикри худро дар асоси мисолҳои баён менамояд, баъзеро бевосита худи ӯ аз байни

мардум гирд овардааст. Мисолҳои ӯ хам дар шакли мансур ва ҳам дар шакли манзум оварда шуда, андешаҳои назарии ӯро чун айёният тақвият медиҳанд (ниг.: с. 97-149).

Боби сеюми диссертатсия “Ҷойивазкуни устураҳо дар расму ойин ва осори шифоҳии мардуми Бадахшон” унвон дошта, аз ду фасл, фасли аввал “Инъикоси табдили инсон ба ҳайвону парандагон дар устураҳои Бадахшон”, фасли дуюм “Мавқei рамз дар боварҳои асотирий ва маросимҳои мардумӣ” иборат аст. Ин ҷо масъала нозук аст. Ҷунки аз замонҳои қадим то имрӯз мардум дар раванди гуфтори матнҳои фолклорӣ, дар айни замон устураҳо, матнҳоро вобаста ба муҳити зиндагии хеш тағиیر медиҳанд. Дар натиҷа бо гузашти замон устураҳо ҳам аз ҷиҳати соҳтор ва ҳам мазумун то ҳадде дигар мешаванд. Муаллиф ин масъаларо низ дар асоси мисолҳо ва ба таври муқоисавӣ бо устураҳои ҷанд миллати дигар таҳқиқ намудааст. Ҳамчунин ҷойивазкуни устураҳоро дар раванди расму оинҳои мардуми Бадахшон низ аз назар гузаронида, фикри худро бо далелҳо баён менамояд (с. 150-169).

Агарчи дар таи 50-60 соли охир таҳқиқи рамзҳои бадӣ дар адабиёт ва фолклори ҷаҳон мавқеъ пайдо намудааст, вале ҳоло бисёр нуктаҳои нозуки он дар осори гуфторӣ ва навиштории тоҷикон мавриди таҳқиқ қарор нағирифтааст. Ва ҳолон ки дар матнҳои фолклори тоҷик рамз ҷойгоҳи вижро дорост. Дар ин бора академик Р. Амонов аввалин пажӯҳандае буд, ки рамзро дар осори лирикӣ ва ба ҳусус рубоӣ ба таври муфассал таҳқиқ намуд. Ҳуб аст, ки Н. Қурбонхонова дар боби сеюм ба ин масъала дар фасли ҷудогона таваққуф карда, оид ба мавқei рамзу боварҳои мардумӣ дар устураҳо назари худро мегӯяд. Ӯ дар охир боби сеюм оид ба рамзи расму оинҳо, аз ҷумла ҷаҳони Наврӯз изҳори назар намуда, дар ин боб ёдовар шудааст, ки ҳайвонҳо дар матнҳои фолклорӣ рамзҳои вижай худро доштаанд. Ӯ андешаи худро оид ба рамзҳои маълуму машҳур оварда гуфтааст: “Бояд гуфт, ки ҳар яке аз қаҳрамонҳои асотири ривоёт дорои хислатҳои ҷудогонаи худ будаанд. Масалан, шер рамзи подшоҳи ҷондорҳо, хирс рамзи ҳукмрони бераҳм,

рӯбоҳ – маккор, фиребгар, дурӯяву аҳдшикан ва дар баробари ҳамин кумакрасони инсонҳо, гург – ҷоҳили бераҳму риёкор, нодон, ҳаргӯш – чинси тарсончак ва дар айни замон, беҳимоят, муш – заифу нотавон, лекин зиёнкор, буз – шайтон, асп – рамзи боигариву давлат, хурӯс – боварию диловарӣ, уқоб – рамзи шучоату ғурур, бүм – рамзи наҳсу навмедиӣ ва ғайраро ифода мекунанд. Ҳамин чиз боис шудааст, ки бархе аз одамонро бо ҳислаташон номи ягон паранда ва ё ягон ҳайвон мегузоранд” (с. 166)

Як ҷиҳати ҳубии таҳқики Н. Қурбонхонова дар он аст, ки ӯ мавзӯъро ба таври муқоисавӣ дар асоси маводи мавҷуди фолклори минтақаҳои дигар ва ҳатто ҳалқҳои гуногун таҳқиқ менамояд. Зимни таҳқиқ аз андешаву афкори устуравӣ, ки дар жанрҳои дигари фолклорӣ, аз ҷумла афсона, инъикос ёфтааст, истифода кардааст. Ҳамчунин ақидаҳои назарии ҳешро бо мисолҳо аз жанри афсона, ривоят ва сурудҳои ҳалқӣ тайид намудааст. Дигар ин ки муаллифро номгузории мардум ҷалб намудааст, ки номи инсон ба номи ҳайвон иртибот дорад. Ин нуктаро ӯ ба таври муқоисавӣ таҳқиқ мекунад. Ба номгузории мардуми Австралия ишорат намуда, то имрӯз дар Бадаҳшон роич будани ин гуна таомули номгузориро ин гуна ёдовар мешавад: “Ҳамин таомул дар Кӯҳистони Бадаҳшон низ вучуд дошт ва идома дорад. Агар фарзандони падару модаре дар овони тифлӣ пайи ҳам реҳлат кунанд, ба фарзандони минбаъдаашон ба умеди сиҳатии танашон номи ягон паранда ва ё ҳайвон мегузоранд, ба мисли номҳои марданаи Булбул, Қабутар, Боз, Шоҳин, Шер, Гург, Буша ва номҳои занонаи Тутӣ, Товус, Партовус, Зариз (Кабк), Чах (Мурғ), Парасту. Бо мурури замон ба ин номҳо шоҳ (Қабутаршоҳ, Булбулшоҳ) ва Мамаду Алӣ (Бозмамад, Шермамад, Шералӣ, Гургалӣ) илова мешаванд”. (с. 167).

Муаллиф дар охир натиҷаи пажӯхиши анҷомдодаи ҳудро дар ҳулоса дар панҷ нукта баён менамояд ва ҳамчунин баъзе тавсияҳои ҳудро дар ҳафт бахш пешниҳод мекунад.

Дар маҷмӯъ рисолаи илмии Қурбонхонова Нуричаон Мирасановна аҳамияти муҳими назарӣ ва амалӣ дошта, барои пажӯҳиши бештар ва амиқтари на факат фолклор, балки адабиёт, мардумшиносӣ, чомеашиносӣ муҳим аст. Вале бо вучуди дастовардҳои илмӣ дар рисола баъзе нуқсонҳо дида мешаванд, ки ёдоварии барҳоро лозим мешуморем.

1. Ҳарчанд дар рисола хатоҳо кам аст, вале гоҳе ғалатҳои техникӣ ва ҷумлаҳои таҳрирталаб ва такрори фикр ба назар мерасад (с. 4, 31, 36, 48, 55, 78, 110).

2. Ҳангоми нашри рисола дар шакли китоб ба соҳтори он таҷдиди назар шавад.

3. Ба назари мо фасли сеюми боби 1-ро ба ду зерфасл ҷудо кардан шарт набуд. Ё як фасли иловагӣ ё фаслҳои ҷудогона мебуд беҳтар буд.

4. Ҳангоми ишора ба лугатномаҳо ва сарчашмаҳо ба таври ҳронология риоят нашудааст (с. 17-22).

5. Дар мавридҳое ба саҳифаҳои иқтибос ишора шудааст, вале иқтибосҳо дар ноҳунак гирифта нашудааст (мисол: с. 25-26). Дар натиҷа фикри муаллиф ва муҳаққик омехта омадааст. Агар фикре мазмунан оварда шавад, бояд ишора мешуд.

6. Гоҳе дар шарҳҳо иштибоҳ ба назар мерасад: Мисол, дар ин ҷумла васфи гӯсфанд нест: “Дар фолклори бачагон сурудҳо низ дар васфи гӯсфанд вучуд дорад” (с.55).

7. Боби аввал бо ин ҷумла оғоз мешавад: “Сарчашмаи бунёдии адабиёти ҳаттӣ аввал устура, баъдан осори шифоҳӣ мебошад” (с. 17). Ин ақида дар чӣ асос пайдо шудааст? Ҳолон ки устура ҳам шифоҳӣ аст.

8. Истилоҳи устура ва миф ҳар ду юнонӣ аст. Устураи юнонӣ ба арабӣ гузашта, дар шакли ҷамъбандии арабии “асотир” дар байни кишварҳои шарқи-исломӣ парзируфта шудааст. Он дар кишварҳои гарбӣ ба истилоҳи “ҳисторӣ” (история) табдил ёфтааст. Истилоҳи “миф”-и юнонӣ дар кишварҳои гарбӣ ба маънои “устура” (миф) қабул гардидааст (ниг.: Фасмер, Левин, Муин. Муғассал: Раҳмонӣ Р. Фолклори тоҷик: дарсхо аз адабиёти гуфторӣ. Д., 2001, с. 135).

9. Дар “Фехристи адабиёт” хатоҳо ба назар мерасад. Мисол омадааст “Абулқосим Фирдавсӣ”, бояд “Фирдавсӣ, Абулқосим” мебуд.

10. Аз матни комилтарин “Афсонаҳои халки тоҷик”, ки соли 2001 чоп шудааст, бояд истифода мешуд.

11. Бархе асарҳои муҳими илмии бунёдӣ дар бораи устурашиносӣ ва фолклоршиносӣ истифода нашудааст. Мисол: Аникин В.П. Теория фольклора. М.: КДУ, 2007; Баҳор Меҳрдод. Пажӯҳиш дар асотири Эрон. Техрон: Огоҳ, 1375; Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, Школа «Языки русской культуры», 1995 ва ф.

Умединорем, ки муаллиф ҳангоми нашри рисола дар шакли китоб нуқсонҳои онро бартараф намуда, дар ҷодаи илми фолклоршиносӣ ба таври ҷиддӣ қадам мегузорад.

Бо вучуди нуқсонҳои дар боло зикршуда, рисолаи Қурбонхонова Нуриҷаҳон Мирасановна дар мавзӯи “Манбаъҳои асотирий ва маросимий дар фолклори Бадаҳшон (дар мисоли архетипҳои парандагон ва ҳайвонот)” кори анҷомёфтаи илмӣ буда, фишурдаи рисола, мақолаҳои чопшуда муҳтавои рисоларо ифода намуда, ба талаботи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ аст ва муаллифи он барои дарёғти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.01.09 – Фолклоршиносӣ сазовор аст.

Муқризи расмӣ,
доктори илмҳои филологӣ,
профессор

Р.Қ.Раҳмонов

e-mail: ravrahmon@mail.ru
тел: 919890208
Нишонӣ: ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17

Имзои Р.Қ.Раҳмоновро тасдиқ менамонанд
Сардори раёсати кадрҳо ва корӯзӣ махсус

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
«24 » 09 соли 2021

Тавқиев Э.Ш.